

πολιτισμός

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (344)

Αντώνης Δαφέρμος: Ο δάσκαλος, ο λαογράφος, ο ενεργός πολίτης

Δεν είναι η πρώτη φορά που οι «Αναδιφσεις» αφιερώνονται σε κάποιον σπουδαίο άνθρωπο. Και όπως το συνήθισα, η ολοσέλιδη αναφορά γίνεται χωρίς εκείνος να το γνωρίζει, ενώ υπήρξαν στο παρελθόν και περιπτώσεις που ίσως να μην το πληροφορήθηκε ποτέ. Τα αφιερώματα αυτά δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση κολακείες. Έχουν σκοπό, πέραν της έκφρασης ευχαριστιών, να χρησιμεύσουν στην περαιτέρω ενεργοποίηση των αναφερόμενων, στον τομέα της προσφοράς του ο καθένας, στα γράμματα, στις τέχνες και στη γενικότερη ευποιία. Δεν έχει επίσης σημασία, όπως έχω ξαναγράψει, σ' ό,τι τουλάχιστον με αφορά, αν σε κάποιες στιγμές έτυχε να διαφωνήσω με κάποιον ή κάποια απ' αυτούς, σε μέζονα ή ελάσσονα ζητήματα. Αυτό δεν μειώνει σε τίποτα την εκτίμησή μου, την οποία συνήθισα να εκφράζω τόσο προφορικά όσο και γραπτά.

Σήμερα αφιερώνω τις «Αναδιφσεις» στον **Αντώνη Δαφέρμο**. Πριν αναφερθώ όμως σ' αυτόν θα πρέπει να σημειώσω ότι δυσκολεύτηκα πολύ να συγκεντρώσω σχετικά στοιχεία, αφού βέβαια το έκανα εν αγνοία του. Κι αυτό γιατί είναι εξαιρετικά ταπεινόφρων κι έπρεπε να τα συλλέξω από διάσπαρτες πηγές, με προφανή κίνδυνο να παραλείψω τομείς της προσφοράς του ή και να κάνω λάθη. Αναφέρω εδώ, ενδεικτικά τα πιο σημαντικά, ενώ τον είχα προτείνει για παρουσίαση του έργου του και τιμήση στο Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο κι ενώ το Διοικητικό Συμβούλιο είχε εγκρίνει την πρόταση, κι μάλιστα είχε προγραμματίσει τη σχετική εκδήλωση για τον Μάρτιο του 2019, ο ίδιος είχε αρνηθεί.

Ο Αντώνης Δαφέρμος γεννήθηκε στην Αζό και κατάγεται από μια ευρύτερη δασκαλοοικογένεια. Η οικογένεια αυτή μεταξύ άλλων έδωσε στην εκπαίδευση τον **Γεώργιο Δαφέρμο**, δάσκαλο, επιθεωρητή, λαογράφο και εκδότη του περιοδικού «Προμηθέας Πυρφόρος» και τον **Ελευθέριο Δαφέρμο**, δάσκαλο και επιθεωρητή, με σημαντικό λαογραφικό και θεατρικό έργο καθώς και με την προσφορά της συνέχισης του «Προμηθέα Πυρφόρος» σε δεύτερη περίοδο, ως κρητολογικό πια περιοδικό. Οι γονείς του Αντώνη δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να σπουδάσουν παιδιά, κι ο ίδιος έζησε τη στέρηση εξ απαλών ονύχων. Τα κατάφερε όμως και σπούδασε στην Παιδαγωγική Ακαδημία Ηρακλείου. Ξεκίνησε την επαγγελματική του σταδιοδρομία του από το χωριό καταγωγής του, το σχολείο του οποίου κατέστησε πρότυπο, με το εργαστήριο φυσικών που δημιούργησε και με τα εποπτικά όργανα με τα οποία το προίκισε, αγορασμένα από τα έσοδα σχολικών εκδηλώσεων (θεατρικών παραστάσεων, καλάντων, ραντολογίου ελαιόκαρπου κ.λπ.).

Παρακολούθησε στο Ηράκλειο σεμινάρια για τη χρήση των εποπτικών οργάνων με τα οποία το υπουργείο Παιδείας εφοδίαζε τότε τα σχολεία. Κατά τη δεκαετία του 1960 έκανε την πρώτη του υποδειγματική διδασκαλία και από τότε συνέχισε να το κάνει συχνά, ιδιαίτερα μετά την τοποθέτησή του στο 9ο Δημοτικό Σχολείο Ρεθύμνου το 1981, όπου και ξεκίνησε ένα νέο εργαστήριο φυσικών. Το ίδιο έκανε και από το 1984 στο 5ο Δημοτικό Σχολείο. Είχε την τύχη η προσπάθειά του αυτή να τύχει ευμενούς υποδοχής από τον τότε Σχολικό Σύμβουλο **Ευθύμιο Λάμπρου**, έναν άνθρωπο ευρέων πνευματικών οριζώντων και - πάνω απ' όλα - εμπνευσμένο παιδαγωγό.

Στο 5ο Δημοτικό Σχολείο δημιούργησε εκ του μηδενός ένα πρότυπο εργαστήριο, με τη συμπαράσταση του τότε διευθυντή **Στέλιου Μπαγουράκη**, των συναδέλφων του και του συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων, με πρόεδρο τον **Μανώλη Κοτζαμπασάκη**. Το εργαστήριο αυτό εμπλούτισε με όργανα φυσικοχημείας, με χημικές ουσίες, με σχολικά τυπογραφεία, με προπλάσματα και ταριχεύματα ζώων, με ενυδρείο και με μια σειρά οπτικοακουστικών μέσων, μεταξύ των οποίων - εντελώς πρωτοποριακά τότε - με συσκευή προβολής βιντεοταινιών, με θέμα τους τα πειράματα και τη φύση.

Έμεινε ονομαστός στη γειτονιά του σχολείου για την προετοιμασία των πειραμάτων του από βραδύς, συχνά ξευχτώντας. Μάλιστα την επόμενη μέρα τα πειράματα δεν εκτελούσε ο ίδιος αλλά κάθε φορά και διαφορετική ομάδα μαθητών, καθοδηγούμενη από τον ίδιο. Παράλληλα πραγματοποιήσε περισσότερες από εξήντα υποδειγματικές διδασκαλίες φυσικών για συναδέλφους του και για φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, μελλοντικούς δασκάλους.

Μυλοποτάμου. Παράλληλα διετέλεσε ενεργό μέλος της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Ρεθύμνης και επί σειρά ετών ταμίας της.

Το βιβλίο του «Παραδοσιακά επαγγέλματα που χάνονται» θεωρείται πρότυπο στο είδος του. Σ' αυτό εξετάζονται -ούτε λίγα ούτε πολλά - 75 επαγγέλματα που είτε φθίνουν είτε έχουν εξαφανιστεί. Ο ίδιος σημειώνει σεμνά στην εισαγωγή: «Το βιβλίο αυτό δεν το έγραψα εγώ. Το έγραψαν όλοι εκείνοι, οι ανώνυμοι και επώνυμοι, που άσκησαν τα παραδοσιακά επαγγέλματα και χρησιμοποίησαν το χυμό, το ξύλο, την πέτρα, το δέρμα και το μαλλί των ζώων, τον χαλκό και το σίδερο για να κάνουν πιο εύκολη τη δική τους ζωή και τη ζωή των συνανθρώπων τους...».

Δεν είναι βέβαια τυχαίο ότι το βιβλίο ακριβώς αυτό επέλεξε η ΕΡΤ2 τα έτη 2017 και 2018 προκειμένου να βασιστεί και να παράγει 13 ημίωρα επεισόδια με τον ίδιο τίτλο. Όπως το διαφήμιζε τότε: «*Πρόκειται για μια εκπομπή που στους παλιότερους θα ξυπνήσει μνήμες και στους νεότερους θα προσφέρει γνώση*». Ο Αντώνης Δαφέρμος μάλιστα καθοδήγησε τους παράγοντες των ντοκιμαντέρ να μεταβούν και να κάνουν γυρίσματα στους κατάλληλους τόπους και με τους κατάλληλους ανθρώπους, οι οποίοι δεν ήταν καθόλου εύκολο να βρεθούν ακόμη και πριν από λίγα χρόνια. Σκέφτομαι μόνο τον τενεκετζή, τον γανωτή, τον περιφερόμενο παγωτατζή και τους μυλωνάδες των ανεμόμυλων και των νερόμυλων...

Αυτοί η τελευταίοι ήταν μια άλλη του μεγάλη συμπάθεια, οι νερομυλάδες δηλαδή και η τέχνη τους. Με αφορμή μάλιστα το βιβλίο των επαγγελμάτων ξεκίνησε μια ιδιαίτερη έρευνα καταγραφής των νερόμυλων του Μυλοποτάμου, την οποία κι είχε παρουσιάσει στο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο για την τέχνη επαρχίας του Ρεθύμνου. Η καταγραφή μπορεί να φαντάζει εύκολη σ' όσους δεν έχουν γνώση του θέματος, όμως αποδείχτηκε μεγάλη περιπέτεια. Κι αυτό γιατί οι νερόμυλοι ήταν οικοδομημένοι στα σημεία ακριβώς που το νερό κινδύνευε είτε να τους παρασύρει σε μια πλημμυρική ροή είτε να τους σκεπάσει και «εξαφανίσει» με τη βλάστηση που ευνοούσε. Οι περιοχές που ήταν χωροθετημένοι οι νερόμυλοι είναι για τον λόγο αυτό οι καλύτεροι δυνατοί για παράνομες φυτείες, παρέχοντας όχι μόνο κάλυψη αλλά και το απαραίτητο νερό. Και ασφαλώς κάποιον ενδιαφερόμενο δεν θα τον είδαν με καλό μάτι να μπαίνει σε περιοχές που θεωρούν εδώ και χρόνια λημέρια τους...

«Μια φορά δάσκαλος, για πάντα δάσκαλος», λέει το ρητό και δεν μπορούσε να μην ισχύει και στην περίπτωση του Αντώνη Δαφέρμου, που και μετά τη συνταξιοδότηση δεν μπόρεσε να συμβιβαστεί με το φαινόμενο των διδασκάλων των κλειστών σχολείων που καταστρέφονταν και λησταιούνταν. Γι' αυτό και προέβη σε μια ακολουθία δημοσιευμάτων, αλλά και ως νομαρχιακός σύμβουλος βοήθησε στη συντήρηση πολλών και στην εξεύρεση νέων χρήσεων. Αυτή ήταν η περίπτωση και του Κέντρου μας Περιβαλλοντικής Αγωγής και Ενημέρωσης «Φάλοκνα», το οποίο είχε εισηγηθεί να ενισχυθεί με 730.000 δραχμές, σημερινά περίπου 2.500 ευρώ.

Μεγάλος ήταν ο αγώνας του και για τη διακοπή της αγοράς ή ανταλλαγής των παλιών πιθαριών από τους γυρολόγους. Η καμπάνια του εκείνη συντέλεσε στη λήψη της απόφασης του υπουργείου Πολιτισμού του έτους 1995 Δ/ΑΠ/Π/1488/36631, που προστατεύει τα κρητικά πιθάρια της περιόδου 1830-1950 και απαγορεύει την εξαγωγή τους. Είναι ιδιαίτερως σημαντική, στο βαθμό μάλιστα που αναγνωρίζει ότι αποτελούν έργα «αξιόλογης λαϊκής τέχνης και προηγμένης βιοτεχνίας» και έχουν ανάγκη ειδικής κρατικής προστασίας. Τα πιθάρια αυτά είναι αντιστοίχα με τα αρχαιολογικά ευρήματα, τα οποία μακριά από τον τόπο όπου ανακαλύφθηκαν αδυνατούν να μεταδώσουν στους ερευνητές τον πλούτο πληροφοριών που θα προσέφεραν αν παρέμειναν στον τόπο τους.

Ο ίδιος είχε την ιδέα για την ανέγερση ενός μνημείου για τον αφανή μονοθεσίτη δάσκαλο και δασκάλα. Την είχε εισηγηθεί πολλά χρόνια πριν στον Σύλλογο Ρεθυμνίων Αττικής «Το Αρκάδι», όμως εκεί, παρ' όλη την καλή διάθεση, δεν υπήρξε συνέχεια. Γι' αυτό και την εισηγήθηκε αργότερα στο Εφορευτικό Συμβούλιο του Σχολικού Μουσείου του δήμου Ρεθύμνης, στο οποίο την δεχτήκαμε με χαρά, διευρύνοντας μάλιστα την κλίμακα των τιμώνων από το μνημείο. Περιλάβαμε όχι μόνο τους μονοθεσίτες δασκάλους και δασκάλες, αλλά και τους γραμματοδιδάσκαλους, ελληνοδιδάσκαλους και ιεροδιδάσκαλους του 19ου και του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, που εγγραμμάτισαν τη χριστιανική κοινότητα της Κρήτης, όπως επίσης κι εκείνους που με τις προσπάθειές τους συντέλεσαν στο διδακτηριακό θαύμα της περιόδου 1928-1940, συνεγιφέροντας τις τοπικές κοινωνίες. Η σχετική ημερίδα και τα αποκαλυπτήρια πραγματοποιήθηκαν στις 22 Ιουλίου 2019 και στη διάρκεια της έγιναν εισηγήσεις από πολλούς και από αυτόν, που είδε έτσι το όνειρό του να υλοποιείται.

Τον Αντώνη Δαφέρμο τιμήσαμε στο Σχολικό Μουσείο το καλοκαίρι του 2017, μαζί με την αιμινηγότο **Νίκο Τυροκομάκη** και τον **Κώστα Μυγιάκη** για τις προσπάθειές τους εισαγωγής των φυσικών επιστημών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Βρεθήκαμε μαζί κι άλλες φορές, μια από τις οποίες ήταν το 2016, όταν είχε διαθέσει το αυτοκίνητο και τις δυνάμεις του για να μεταφέρουμε υλικό της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης από μια αποθήκη στο νέο κτήριο. Και τότε αλλά και μέχρι σήμερα παραμένει ακμαίος, στο σώμα και στο μυαλό, κοντά πάντοτε στη γη και στην καλλιέργειά της αλλά και παραπονεμένος που έλασε το έτερο ήμισυ, τη Μαρία του. Οπωσδήποτε απολαμβάνει τη θαλπωρή των παιδιών και των εγγονακίων του κι είμαι σίγουρος ότι κάτι καλό θα μας ετοιμάζει και πάλι, ανήσυχος όπως είναι πάντα. Μόνο να έχει την υγεία του!

Πρόταση για ανάγνωση

Η σημερινή πρόταση ανάγνωσης δεν μπορεί να αφορά κάτι άλλο από το βιβλίο του Αντώνη Δαφέρμου «Παραδοσιακά επαγγέλματα που χάνονται». Είναι μεγάλων διαστάσεων (A4) και αριθμού σελίδων (384). Εκδόθηκε το 2007, είναι αφιερωμένο στη σύζυγο και στα παιδιά του και διαθέτει εξαιρετική εικονογράφηση και σελιδοποίηση. Έχει εκτεταμένες αναφορές σε Ρεθυμνιώτες επαγγελματίες, τους οποίους πρόλαβε εν ζωή και τους φωτογράφησε εν ώρα εργασίας. Το ιδιαίτερα ενδιαφέρον στο βιβλίο αυτό είναι ότι κάθε επάγγελμα συνοδεύεται από σχετικό επιλεγμένο λαογραφικό υλικό, παροιμίες, ανιγμένα και μαντινάδες. Το υλικό του είναι σε μεγάλο βαθμό πρωτογενές, συνδυασμένο με προσωπικές μνήμες, γεγονός που καθιστά το βιβλίο ανεπανάληπτο.

Και μια διόρθωση...

Με το γνωστό παιδαγωγικό του τακτ ο φίλος **Γιάννης Παπιμότογλου** μου υπέδειξε ότι το δέντρο στη Σοχώρα στο οποίο αναφέρθηκα στις περασμένες «Αναδιφσεις» δεν ήταν νεραντζιά αλλά λεμονιά, εξ ου και «Φυλακές της Λεμονές». Μου υπέδειξε επίσης ότι ο πλάτανος των Τεσσάρων Μαρτύρων διακρίνεται καθαρά και σε μια φωτογραφία των περιχώρων του Ρεθύμνου, την πιο παλιά πιθανόν που διαθέτουμε από την πόλη, και την οποία ο ίδιος έχει περιγράψει και υπομνηματίσει. Παραδόξως μάλιστα ο αιωνόβιος, - σε πρώτη τουλάχιστον άποψη - πλάτανος στη γωνία των οδών Κονδυλάκη και Σάβα δεν διακρίνεται στη φωτογραφία αυτή. Όσο για το επίμηκες κτήριο της αστυνομίας, οι «Φυλακές της Λεμονές» δηλαδή, θυμηθήκαμε ότι σε φωτογραφία του τέλους του 19ου αιώνα του **Περικλή Διαμαντόπουλου** (παρτίθεται εδώ δίπλα) εμφανίζονται ως επιφανές κτίσμα, έστω κι αν με το πέρασμα του χρόνου αυτό μετατράπηκε σε καρικατούρα, και κάποτε θ' άξιζε να αποκατασταθεί στην αρχική του μορφή. Οι συζητήσεις με τον Γιάννη Παπιμότογλου είναι πάντα απολαυστικές και θα έπρεπε να δημιουργούμε περισσότερες ευκαιρίες να τις χαίρομαστε και να διαφωτιζόμαστε!

Αν υπάρχουν δικαστές στο Βερολίνο, υπάρχουν και στο Ρέθυμνο!

Χρειάστηκε προ ημερών να παρακολουθήσω για μια ολόκληρη ημέρα τις εργασίες του μονομελούς πλημμελειοδικείου και σκέφτηκα εκείνο ακριβώς που είχε αναφωνήσει κι ο μιλωνάτος Πότσταντ τον 18ο αιώνα: υπάρχουν δικαστές και στο Ρέθυμνο. Τρεις τουλάχιστον από τις υποθέσεις που εκδικάστηκαν δείχνουν ακόμα και στον πιο αδαή ότι η παραβατικότητα και η εγκληματικότητα στον τόπο μας δεν είναι περιθωριακά φαινόμενα: Άγριος ξυλοδαρμός από σύζυγο, άγριος ξυλοδαρμός γείτονα από κτηνοτρόφο προκειμένου ν' αναγκαστεί να τους παραδώσει τα κτήματά του, σύλληψη οδηγού με ολόκληρο οπλοστάσιο στο αυτοκίνητό του. Το δικαστήριο απαρτίζονταν από γυναίκες, νέα κορίτσια, που θα ήταν λογικό να τρομοκρατούνται όχι μόνο από τα λεγόμενα των κατηγορούμενων αλλά και από την όλη στάση τους, που εξέπεμπε καταφανώς απειλητικά μηνύματα. Κι όμως στέκονταν στο ύψος τους, ακόμα κι όταν η εκτελεστική εξουσία δεν τις συνεδραμε, ακόμα κι αν η κοινωνία μας φαίνεται να ανέχεται ή να υποκύπτει στην παραβατικότητα, με υπαναχωρήσεις και καταναγκαστικούς «σασμούς». Συγχαρητήρια, κυρίες δικαστές του Ρεθύμνου, τα παιδιά σας μπορούν να είναι περήφανα για σας κι εμείς οι πολίτες ικανοποιημένοι ότι υπάρχουν ακόμα λειτουργοί που στέκονται στο ύψος του!

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής - Ιστορικός Ερευνητής - Συγγραφέας, strharis@yahoo.gr, 2831055031